

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 05.06.2021
Published /Yayınlanma 31.07.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Gece, Ş. & Türkmen, O. (2021). (Aristoteles) Dağıtıcı adalet anlayışının toplum sözleşmesi (Rousseau) İzdüşümü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(72), 2010-2022.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2614>

Dr. Öğr. Üyesi Şule GECE

<https://orcid.org/0000-0001-5668-9335>

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Kırıkkale / TÜRKİYE

Ozan TÜRKMEN

<https://orcid.org/0000-0002-3024-2030>

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Kırıkkale / TÜRKİYE

(ARİSTOTELES) DAĞITICI ADALET ANLAYIŞININ TOPLUM SÖZLEŞMESİ (ROUSSEAU) İZDÜŞÜMÜ

(ARISTOTLE) THE SOCIAL CONTRACT (ROUSSEAU) PROJECTION OF THE DISTRIBUTIVE JUSTICE UNDERSTANDING

ÖZET

Bu çalışma Fransız aydınlanma düşünürü J.J. Rousseau'nun ünlü eseri "Toplum Sözleşmesi"nde adalet ve eşitlik düşüncesini nasıl ele alıp geliştirdiğini ve dönemin toplum düşünürlerinin buna katkı ya da eleştirileri noktalarını etraflıca gözden geçirilip tartışma amaçlıdır. Aynı zamanda çalışmada Rousseau'nun onun toplum sözleşmesini oluşturan temel fikirlerine de perspektif yaratma amacıyla bakılacaktır. Makalenin bir diğer amaçladığı Aristoteles'in adalet düşüncesindeki, dağıtıcı adalet fikrindeki eşitlikle, toplum sözleşmesinin savunduğu eşitlik arasında ne gibi benzerliklerinin olduğunu ya da benzerliğin nasıl olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Çalışmada bir diğer incelenecek konu ise toplum sözleşmesine (Rousseau) dahil edilmeyen grupların (kadınlar ...) dahil edilmeme nedenlerini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum Sözleşmesi, Dağıtıcı Adalet, Eşitlik, Kadın.

ABSTRACT

This work was written by the French enlightenment thinker J.J. Rousseau's famous work "The Social Contract" aims to examine and discuss how he handled and developed the idea of justice and equality and the contribution or criticism of the social thinkers of the period. At the same time, the basic ideas of Rousseau's social contract will be examined to form a perspective in the study. Another aim of the article is to try to show the similarities between the equality in Aristotle's idea of distributive justice and the equality advocated by the social contract, or how the similarity is. Another issue to be examined in the study is to question the reasons for not including groups (women...) that are not included in the social contract (Rousseau).

Keywords: Social Contract, Distributive Justice, Equality, Woman.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın ana amacı veya başka bir ifadeyle hedeflediği şey J. J. Rousseau'nun toplum sözleşmesinde Aristoteles'in dağıtıcı adalet fikrinin izlerini aramaktır. Çalışmanın ilerleyişi hakkında bilgi vermek gerekirse öncelikle toplum sözleşmeleri hakkında daha sonra da J. J. Rousseau'nun toplum sözleşmesi hakkında anlaşılır niteliklerde bilgi verildikten sonra dağıtıcı adalet nedir sorusuna yanıt aranacaktır. Akabinde de Aristoteles'in adalet anlayışlarından, "dağıtıcı adalet" in içinde yer alan eşitlikle, toplum sözleşmesinde yer alan (bunu daha bütüncül ele alırsak toplum sözleşmelerinde yer alan) eşitlik kıyas yoluyla sunulmaya çalışılacaktır. Bu eşitlik türlerinin ne düzeyde benzerlik taşıdığı

Issue/Sayı: 72

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

tartışılacaktır. Son olarak çalışmanın aynı zamanda toplum sözleşmesine dahil edilmeyen grupların neden dahil edilmediğine dair sorgulayan bir misyonu da mevcuttur. Böylelikle ikinci bir amaç olarak genel kaniya dair (yadsıma üzerine) çeşitli savlar irdelenecek ve konu hakkındaki belirsizlikler giderilmeye çalışılacaktır.

2. TOPLUM SÖZLEŞMELERİ: HOBBS, LOCKE

İngiliz parlamentosu 1665 büyük vebasında ve 1666 büyük yangında Tanrının bir memnuniyetsizlik işareti olarak Hobbes'un "Leviathan" adlı eserini sorumlu tutulup tutulamayacağı konusunu araştırmış ve gündeme getirmiştir. Hobbes bu suçlamalardan herhangi bir ceza almamıştır ancak bu soruşturmalardan bir hayli korkmuş ve çekinmiş olacak ki başka bir eser de yayınlamamıştır (Tannenbaum, 2017:203).

Hobbes aslında pek cesur sayılmayan bir kişiliktir. Sert ve cesaretli bir yönden, tavırdan çok korkaklığıyla bilinirdi. Ancak Hobbes korkak bir yapıya sahip oluşuyla kendini kötü hissetmez aksine övünürdü. O korkaklığını kendi düşüncesinde kullanarak her durumdan yararlanılabileceğini gösteren bir filozoftur. Korkaklığının onun kişilik yapısıyla her ne kadar ilgili olsa da Hobbes, doğarken dahi korkunun himayesindedir. Annesi savaş sırasında korkudan erken doğum yapmıştır, onu erken doğumla dünyaya getirmiştir. Hobbes daha sonraları korku hakkında şöyle demiştir: "Korku ve ben ikiz kardeş olarak doğduk." (Tannenbaum, 2017:203). Hobbes ufak yaşlarında zekası ailesi tarafından keşfedildi. Ve Oxford Üniversitesine eğitimini aldı (Gökberk,2019:319). Hobbes insan doğasını bireyin bakış açısına indirger ve birey bir hareket ettirici güç tarafından harekete geçirilir. İlk olarak bireyi bencil ve hazcı olarak ele alır ikinci olarak ise kendilerini veya kendilerine ait iyi şeyleri korumak için güç veya başkalarını baskılamaya çalışan birey olarak ele alır. Üçüncü olarak da birey başkalarının olumlu görüşlerinin peşindedir. Bu duygular zihni yönetir ve bireyi ele geçirmesi kaçınılmazdır (Tannenbaum, 2017:206).

Hobbes, doğa durumunu herkesin herkesle düşman olduğu bir savaş hali olarak tasvir eder. Bu dönem insanların kendilerinden başka bir güvenceleri olmadıkları bir dönemdir. Kuşkusuz ki burada savaş durumu egemendir. Dönemin genel atmosferi belirsizlik, kaos ve karmaşa doludur. Acı ve korku bu dönemin en önemli kavramlarıdır. Bu doğal durumda her birey tek başına, ilkel ihtiyaçları için yaşar. Bu dönemde ahlak, devlet gibi bir otorite olmadığı için herkeste derin bir güvensizlik ve korku duygusu hakimdir. Birey bu kargaşadan, korkudan, acıdan, savaş durumundan korunmak için çareler düşünür.

Burada Hobbes'un ünlü argümanı olan "insan insanın kurdudur" fikri tam manada kendisini gösterdiği için insanlar güçlerini bir üst otoriteye yani devlete gönüllü olarak teslim ederler. Hobbes, devletin ortaya çıkışını bu şekilde temellendirir. Çünkü tüm insanlarda yeterli derece de koruma altına alınma güvencesi ve açlığın giderilmesi isteği belirgindir. Bunun içinde devlete güçlerini devreder. Devlet, tek bir kişinin hakkını kendisi yerine savunandır. Böylelikle ortak bir çıkar etrafında birleşilir. Hobbes, devletin başına güçlü olması için tek kişiyi egemen yapar.

Doğa durumundan (yeni duruma) devlete geçiş herkesin çıkarına olur. Doğa durumunda herkes kendi hakkını koruyacakken devlette ise herkesin haklarını bir üst otorite olan devlete devretmesiyle devlet tarafından savunma işlemi yapılır. Egemen belirlendikten sonra herkes egemene itaat etmekle yükümlüdür. Egemene boyun eğilme bu sefer kargaşaya sebep olunmuş olunur. Ki bu insanın hiç tasvip etmediği savaş dönemindeki halidir. Herkesin hakkının bir üst otorite tarafından savunulması beraberinde bir eşitliği ve barışı da getirir. Barış durumu da beraberinde adalet kavramını getirir. Kısaca bir yerde barış varsa o yerde aynı zamanda adalette olması beklenir.

Hobbes, insanlığın bir daha eski durumuna düşmemesi için devlete itaat etmesi gerektiğini belirtir. O Devletin yıkılması halinde insanların tekrardan doğa durumuna düşeceğini iddia eder (Tannenbaum,2017:210). Hobbes, devletin amacını "Leviathan" adlı eserinde şöyle açıklıyor:

"Devletin amacı bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarlarken kendilerine tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek." (Hobbes,2018:133).

Egemen kavramına gelirse, Hobbes için egemen çok önemli bir görevi işgal eder. Egemen halkın onay verdiği sözleşmenin de koruyucusudur. Tüm yetkisini, gücünü o siyasi sözleşmeden alır (Tannenbaum,2017:211). Hobbes egemene sınırsız haklar verir. Çünkü egemen barış durumun

koruyucusudur. Bunun için sınırsız haklara da ihtiyacı olabilir. Egemen bu hakları kötü kullanması durumunda ne olacak sorusuna da Hobbes, hiç egemenin olmamasından iyidir cevabını verir.

Hobbes'a göre iyi ve kötünün ölçüsü yurttaşlık hukukudur. Ancak doğal hukuk ile yurttaşlık hukuku birbirleriyle çelişmezlerdir. Çünkü doğal hukuka atıf yapmayan, ona dayanmayan bir yurttaşlık hukuku noksandır, yetersizdir. Ancak bir yandan da doğal hukuk, barış durumunu temin etmekte yetersizdir. Sözleşme açısından egemen hukuk nedir sorusuna, egemen olan yurttaşlık hukuku cevabını verir Hobbes (Tannenbaum,2017:212).

Hobbes, yasa konusunda da şöyle der, yasa potansiyel suçluları caydırıcı düzeyde yasak, ceza durumuyla hazırlanmalıdır. Bunun nedeni ise eğer yasa caydırıcılığı sorgulanır ya da caydırıcılığı yok hükmünde kabul edilirse bu en kötü sonucu doğurur. Bu durum ise savaş durumudur. Çünkü insanlar caydırıcılığı olmayan bir yasaya uymakta zorlanacaktırlar. Bu zorlanma suç potansiyeli olan kimseler için yasanın caydırıcı olması bir yana, teşvik edici bir hale dahi dönüşebilir. Hobbes'a göre rıza gösteren tüm taraflar eşit olduğuna göre egemen tüm meşru eylemleri, düşünceleri eşit bir şekilde uygulamalıdır. Hiçbir sözleşme veya egemen, bireyin hakkını göz ardı edemez. Çünkü bu durum sözleşmenin ruhun aykırıdır. Bu hak devlete sadece insanlar tarafından daha güvenilir bir hayat yaşamak şartıyla teslim edilir. İnsanların, şartın yerinde getirilmesi konusunda yine de bir gözetmenliği vardır (Tannenbaum,2017:213).

“Çünkü, soyunun sürmesi için, Tanrı erkeğe bir yardımcı vermiştir ve eşit derecede ebeveyn olan iki kişi vardır daima. Dolayısıyla çocuk üzerindeki hakimiyet her ikisine de eşit ölçüde ait olmalıdır.” (Hobbes,2018:156).

Yurttaşların eşit olacağı belirtilir. Ancak bu yurttaşlar kimdir, kadınların yurttaşlık başlığı altında yeri var mıdır sorusu şöyle yanıtlanabilir: İnsanlar eşit olduğun dair Hobbes'u görüşleri vardır. Çünkü o kadın – erkek arasında sanıldığı kadar büyük farkların olmadığını düşünür. Ancak cinsiyet eşitliğini insanın doğa durumuna dayandırır. Hobbes ailenin yalnızca bir egemen sahip olacağını ifade eder. O egemen ise erkektir. Erkek, kadın da olmak üzere altındakileri yönetir. Kadın bu durumda asla eşit kabul edilemez. Bu durumun nedeni nedir soruna Hobbes'a göre insanın doğa durumundan yani savaş ve acı durumundan kurtaran ve bir egemene güçlerini teslim eden erkekler olmasından dolayıdır (Tannenbaum,2017:214-5).

“Büyük bir aile, eğer devletin bir parçası değilse, egemenlik hakları bakımından, kendi başına küçük bir monarşidir: Bu aile ister bir adam ve çocuklarından ister bir adam ve uşaklarından, isterse bir adam, çocukları ve uşaklarından oluşsun; baba veya efendi egemendir.” (Hobbes,2018:159).

Böylelikle kadınlar ve köleler doğa durumunda eşitken daha sonra eşit olmamakla karşı karşıya kalırlar. Hobbes, kadınları ve köleleri toplum sözleşmesinde erkeklerle eşitlikten mahrum eder.

“Uşağın efendisi, onun sahip olduğu her şeyin de efendisidir: ve onun sahip olduğu her şeyi: yani, mallarını, emeğini, onun kendi uşaklarını ve çocuklarını dilediği zaman kullanma yetisine sahiptir.” (Hobbes,2018:158).

Hobbes alıntılardan da anlaşılacağı üzere insanın doğa durumuna dönme olasılığının hizmetçilerin efendilerine ve kadınların kocalarına itaat etme durumuna bağlı olduğunu söyleyerek böylelikle kültürde, toplumda, siyasette ve düşüncede modern zamana kadar devam eden cinsiyetçiliği savunduğu ayandır (Tannenbaum,2017:217).

İngiliz düşünürü John Locke da toplum sözleşmesi sunan önde gelen yazarlardandır. Onun başlıca düşüncesi insanın zihni “tabula rasa” yani boş bir levhadır. Bir başka ifadeyle “beyaz bir sayfa”dır. İnsan zihni doğuştan gelen bilgilerle dolu değildir, insanlar o bilgileri sonradan elde eder. Sonradan o levhaya yazarlar. Ona göre tüm bireyler özgür ve eşittir olarak dünyaya gelirler. İnsanlar diğer yaratılmış canlılardan akılları ve vicdanları olması bakımından ayrılırlar. Locke, insanları tamamen bencil olduklarına görüşüne katılmaz. Ona göre insanlar sosyal varlıklardır. Ve sosyal varlıklarda kendileri gibi ahlaklı, rasyonel olan hemcinslerine karşı yakınlık duyarlar. Locke, insan doğasına, Hobbes'tan farklı olarak daha olumlu bakar (Tannenbaum,2017:226). Hobbes, insan doğasının son derece bencil olduğunu düşünürken, Locke ise tamamen böyle olmadığını aksine insanların birbirlerine karşı yakınlık duyduklarını belirtir.

Locke'un, Hobbes'tan daha olumlu bir doğa durumu tasviri sunar. O da Hobbes gibi doğa durumunda tam bir eşitlik ve özgürlüğü kabul eder. Mülkiyetin üç yönü olduğunu belirtir: Bunlar yaşam, özgürlük, mülk. Yaşam sadece varlığını sürdürmek olarak algılanmamalıdır. Yaşam Tanrının amacı için ahlaklı bir yaşamdır (Tannenbaum,2017:226-7). Locke göre doğada herkesin mülk edinme hakkı vardır. Bu hak herkese verilmiştir. Ancak başta Tanrı, tüm insanlar eşit olarak başladıkları için herhangi birinin yeryüzünde onun tarafından bahşedilmiş bir mülkü bulunmamaktadır. Tanrı, insanları yarattığında onları yeryüzünde çalışmalarını emretti. İnsanlar da çalıştı. Daha sonraları bazı insanlar diğerlerinden çok çalıştı. Locke'a göre çalışan insanların daha fazla şeyler hak iddia etmesi adildir. Ancak Locke mülkiyetin emek kuramının iki şart öne sürer. Bu şartlar doğa durumunda aç gözlülük olmasın diye Tanrı şartlarıdır aynı zamanda: Birinci kuralı şudur: Hiç kimse tüm toprakları kapsayacak bir mülkiyet iddiasında bulunamaz. Bunun aksi eğer olursa bu durumda diğer bireylerin için bu aleni bir haksızlık demektir. İkinci hakka gelirsek: Hiç kimse bozulmadan kullanılacağından daha fazla toprak ya da onun ürününü alamaz. Ancak daha sonraları insanların bozulmayan şeylere değer vermesiyle ve bunları bozulabilir şeylerin karşılığı olarak almasıyla bu madde geçersiz olmuştur (Tannenbaum,2017:227-8). Yani paranın ortaya çıkmasıyla (Arslan,2017:189).

“Özetle insanlar paranın değerine rıza göstermekle ekonomik eşitsizliğe izin vermiş olurlar. Bu hamle doğa durumunda, yönetimin tesis edilmesi öncesinde yapılmıştır. Ancak insanlar siyasal otoritenin altında yaşamaya başladıklarında bireysel haklar ve ekonomik eşitsizlik yeni topluma da taşınır.” (Tannenbaum,2017:228).

Onun doğal hukuk anlayışına gelirsek onun doğal hukukunu bir tür doğal adalet teşkil eder. Locke'un doğal durumu ilk başta olumlu görünse de daha sonraları bazı sıkıntıları içinde barındırır. Doğa durumunda herkes bir başkasına zarar vermemekle yükümlü olsa da kişinin sahsına yönelik herhangi bir zorlama olduğunda doğa durumuna kolaylıkla savaş durumuna dönüşür. Bunun da nedeni herkes dikkatli davranırsa da kuralı ihlal eden kişileri cezalandıracak ortak bir yargıç ya da güç olmadığı içindir (barış durumu tehlikeye girer). Bir başka ifadeyle barış durumunda olan doğa durumu birden savaş durumuna kolaylıkla geçebilir. Bu durum insanlar üzerinde huzursuzluk yaratacağı kesindir. Bu huzursuzluktan, bu öngörüsüzlükten kaçınmak için insanlar doğa durumunu terk ederler. (Tannenbaum,2017:230). Barış ortamını sağlayacak bir düzeni talep ederler. Locke'un doğa durumun terk edilmesi kısmında üzerinde durduğu şey bilinmezlik ve kolay çözümlüktür. Bu hallerin üzerinde durmasının yegâne sebebi barış durumunun kolayca art niyetli kimseler tarafından tersine çevrilebilirliğidir.

Ona göre toplum sözleşmesine rıza gösterenler, doğal hukuku ihlal edenlere karşı olan bireysel haklarını bırakmışlardır. Sözleşme ilkte oy birliğiyle kabul edilse de Locke daha sonraları yetkiyi çoğunla vermekte fayda bulur. Yetkiyi çoğunluğa vermesinin en baştaki nedeni ise çoğunluğun herkes adına karar vermesidir. Çoğunluk adil olduğu sürece itaat edilmesi gereken bir kurumdur. Lakin, Locke oy vermek hakkı olarak, herkesi eşit görmez. O sadece mülk sahibi olanların oy vermek hakkı olduğunu düşünür. Ve böylelikle onun çoğunluğu mülk sahiplerinden oluşmaktadır (Tannenbaum,2017:230).

O toplum sözleşmesini iki aşamalı olarak düşünür: Birinci aşama sivil toplum, ikinci aşama ise yönetimdir. Sivil toplum, birlik kuran halk demektir. Sivil toplum vekaletten de olsa yetkiyi yönetime devreder. Yönetimin ana amacı insanların mülklerini koruma isteğidir. Bu nedenle bir yönetim altına girmeyi kabul etmişleridir. Ancak yönetim insanların yaşamlarına dair tüm kararlarda bir kara alıcı değildir, bu anlamda belirli kısıtlamalara tabidir. Tekrar etmek gerekirse insanın bir yönetim altına girmesi ve bazı özgürlüklerinden feragat etmesinin asli sebebi mülkiyettir. Yönetim de bunu korumakla görevlidir. Çünkü yine asli olarak yönetimde varlık sebebi budur. Locke göre insanların mülkiyetlerini koruma hakkı sivil toplumdaydı, sivil toplumda daha sonra bu hakkı bir üst merci olan devlete devreder. Kısaca tekrar etmek gerekirse önce insanlar doğa durumdaydı daha sonra barışın sürdürülebilirliği konusunda belirli endişeler vardı (Bunun nedeni ise insanların arasında çıkabilecek kural bozuculara karşı savunmanın yeterli düzeyde olamamasından). İnsanlar barışı korumak için haklarının sivil topluma verdi. Sivil toplum, toplum sözleşmesinin bir aşamasını temsil ediyordu. Bu nedenle sivil toplumda daha üst bir merci olan devlete haklarını devretti. Sivil toplumun haklarını devlete devretmesinin nedeni ise devletin daha üst bir merci olması ve devlet tarafsız bir yargıç tarafından, yazılı bir yasa yaratsın diyedir. Bunda amaç belirli bir istikrar ve bilinirlik yaratmaktır. Çünkü bu yasa için herkes eşittir. Ve bu yasayla temelde bilinirlik, eşitlik, istikrar ve barış sağlanması öngörülmüştür (Tannenbaum,2017:231).

Yurttaşlar sözleşmeyle artık doğa durumundaki haklara sahip değildirlere. Onlar yasama, yürütmeyi devlete teslim etmişlerdir. Ancak hala onlarda yargı erki bulunmaktadır. Bunun nedeni ise yargıda

bulunan otoritedir. Yurttaşlar bu sözleşmeye uyduklarına dair rızalarını belirtmişlerdir. Ancak eğer yönetimi beğenmezler ise ne olacak soruna cevap şöyledir: Yönetim yurttaşlar tarafından beğenilmeyorsa vekaletten verdikleri erki iptal edebilme özgürlüklerine sahiptirler. Bu durumda peki yönetim ne olacak, toplum sözleşmesi ne olacak soruna cevap olarak yönetimden bir alt aşama olan sivil topluma geçici olmak ve yeni bir yönetim kurmak için geçen süreyle kısıtlı olmak şartıyla otorite geri döner. Ancak bir iç savaş, yabancı işgali olması durumunda sivil toplumda ortadan kalkar insanlar doğal durumuna gerisingeriye döner (Tannenbaum,2017:231).

Locke göre yanlış inançlar için devlet ceza kesebilmelidir. Ancak o dinle devlet işlerini ayırmıştır. Çünkü o bedenle ruhu birbirinden ayırır. Devlet seküler olanla ve fiziksel taleplerle ilgiliyken, din ruhun manevi ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Böylelikle Locke, kilise ve devlet ayrımının felsefi temelini atmış olur (Tannenbaum,2017:232).

O bazı dinsel düşüncelere hoş görülme yaklaşırken bazı düşüncelere ihtimam göstermez. Locke ateistlere karşı pek hoş görülme davranmaz. Bunun nedeni ise Tanrı korkularının olmamaları gösterir. Ona göre Tanrı korkusu olmayan, güvenilmezdir. İyi yurttaş da olamazlar. Ancak bir yandan da o Roma Katoliklerini Papaya aşırı bağlılıkları yüzünden yerer ve onlara hoş görülme davranılmaması gerektiğini belirtir. Locke genel anlamda hoş görünün düzenin sağlanması adına yararlı olacağı fikri dışında bireysel özgürlükler adına da birçok yararının olduğunu düşünür (Tannenbaum,2017:232). Locke, genelde olduğu gibi hoşgörü, din, erkek, kadın, cebir gibi şeylere bakışı toplum sözleşmesine sağladıkları katkıları ön plana çıkarma, zararları ya törpüleme ya da ortadan kaldırma üzerinedir.

Locke, kadın konusunda görüşleri belirtildiği gibi kendi siyasal düşünce sistemiyle alakalıdır. Eğer Locke düşüncesinde ilahi hak monarşisine karşı duruşu destekliyse Locke elitleri, kitleleri, kadın erkeği eşit olarak görür. Ancak tam tersi bir durum söz konusu olursa bu sefer Locke, siyasal eşitsizliği benimser bir görüş belirtir (Tannenbaum,2017:233). Özetle onun için önemli olan kendi toplum sözleşmesine ne derece katkı sağlayıp sağlamadığıdır. Locke, sözleşmeyi rıza gösteren insanlar için bir eşitlik görür. Böylelikle kadın – erkek arasında da belli oranda eşitlik gördüğü söylenebilir (Çünkü sözleşmeye rıza gösterenler sözleşmeyi imzalayacak kadar onu onaylayacak kadar kapasiteye sahiptir). O, kadın – erkek arasındaki iddia edilen zihinsel farkı kabul etmez. Ancak Locke kadın erkek eşitliğini düşünür ya da efendi -hizmetli ayrımı yapmaz demek hata olur. O hizmetlilerin rasyonellik düzeylerinin sınırlı olduğunu düşünür. O bu durumu mülklerinin olmamasına bağlar. Locke ayrıca onların yüksek düzeyde şeylerle ilgilenmek için zaman konusunda da hayli sıkıntıları olduğunu belirtir (Bu fikirleri hatırlanacağı üzere Aristoteles de daha evvelinde dile getirmiştir). Locke onların aktif yurttaşlıktan men edilmesi gerektiğini düşünür. Hizmetliler ve onların eşleri bu kategoridedir.

O doğa durumunda herkese verdiği eşitliği kadınlara da verir. Kadınlara da çocukları üzerinde erkeklerle aynı hakkı taşımalarını sağlar. Daha sonra başka bir düzene geçince Locke, kadınlara verdiği eşitliği onları ellerinden alır. Özellikle bu durum aile, evlilik kurumuyla alenileşir. Locke bu duruma devleti, yöneticiyi erkeğe verirken, halkı yani bir nevi rıza göstereni ise kadınlara reva görür. O evlilik yapan kadının daha önce evlilik yapacak kadar kapasiteye sahip olduğunu düşünse de evlilikten sonra kadın, aklını tıpkı toplum sözleşmesindeki gibi bir üst merciye kocasına devreder (Tannenbaum,2017:234).

Locke kadınların aşağı statüsü için belirli fiziksel sebepler olduğunu düşünür. Kadınlar ya gebe ya da gebeliğe hazırlanmaktadır. Bu nedenle vücutları sürekli ağır ve acı içinde yıpranır. Kadınların bu devamlılık arz eden zafiyetleri göz önüne alındığında kadınların rasyonel çıkarları için evlilikte aşağı statüyü kabul etmeleri gerektiğini iddia eder (Tannenbaum,2017:234). Locke kadının zayıflı ve kocasına tabi olması gerektiği hakkında birçok sebep sunar. Ona göre kadının rasyonel gelişimi için kocasına tabi olması şarttır. Çünkü tüm kararları o almalıdır. Lider ve devlet o dur. Locke göre ayrıca kadının akli erkekle aynı kategoride sayılamaz. Kadının akli pasifken, erkeğin akli ise aktiftir. Aile ortamı kadının akli gelişimini bozar, kadını akli yönden zayıf kılar. Locke sadece kadınları değil emekçiler, çocuklar, suçluları da yurttaşlıktan men eder (Tannenbaum,2017:234-5). Locke mülkiyete, bireyciliğe sahip her türlü yönetimi destekler ancak onun tasvip etmediği bazı yönetim biçimleri vardır. Onlardan biri Hobbes'un da tasvip etmediği bir yönetim biçimi olan kralların ilahi hakkı. İkincisi ise mutlak monarşidir. Bu yönetim biçimlerini tasvip etmemesinin nedeni her iki yönetim şeklinde de bütün gücün yöneticilere verilmesi ve tarafsız yargılardan yoksun olma durumu.

Locke parlamenter demokrasiyi tercih eder. Ancak onunda sonunda bozulacağını düşünür. Eğer yürütme organı, yasaların belirttiği sınırları aşar ise bu bir yasayı çiğneme eylemdir. Derhal durdurulması gereklidir. Yasamanın, yasayı çiğneyen eyleminde de benzer uygulamalar yapılmalıdır.

Locke yönetim değişikliğinin cebirde olabileceğini belirtir ve ayrıca Locke bir hak olarak devrime inanır (Tannenbaum,2017:236-7).

Sonuç olarak Locke'un vaat ettiği şeyler nelerdir sorusunu toparlayacak olursak o bireye özel mülkiyet, siyasi istikrar, barış ve özgürlük vaat eder. Son olarak B. Russell, tüm toplum sözleşmeci yazarlar için iddia ettiği görüşe bakarsak:

“Hükümeti haklı göstermek için hukuki bir kurmaca olarak toplum sözleşmesi teorisi bir ölçüde doğrudur.” (Russell, 2017:252).

3. J.J. ROUSSEAU / TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Toplum sözleşmesinde hipotetik bir anlaşma olarak, egemenliği olduğu kadar sivil topluma ve yurttaşlığı tanımlayan hak ve ödevlere meşru bir temel sağlar.17. ve 18. Yy. da Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürleri geliştirdiği toplum sözleşmesi bireylerin sözleşme öncesinde doğal durumda yaşadıklarını ve sözleşmeyle birlikte hayatlarını, özgürlük ve mülkiyetlerini korumakla yükümlü bir devletin şemsiyesi altında bir sivil toplum durumu içine girdiklerini varsayar (Cevizci,2017,424-5).

Fikirleriyle kendinden sonrasına derin izler bırakan J.J. Rousseau toplum sözleşmeci olarak bilinen önemli yazarlar arasındadır. Yaşamı boyunca müzikle de ciddi olarak ilgilendi. Ancak onun isminin bilinmesine asıl neden olan şey siyasi düzen hakkındaki fikirleriydi. O da Hobbes, Locke gibi siyasi düzen hakkında öne sürdüğü toplum sözleşmesiyle anılmıştır. Ancak onun için tutku ve duygular da fevkalade önemliydi. B. Russell şöyle tarif ediyor onu:

“Bir düşünür olarak onun meziyetiyle ilgili kanımız ne olursa olsun, toplumsal bir güç olarak muazzam önemini kabul etmeliyiz. Bu önem, esas olarak kalbe ve onun zamanında “duyarlılık” denen şeye seslenmesinden kaynaklanmaktaydı. Romantik hareketin babasıdır, insani tutkuların, insani olmayan olgular çıkararak düşünce sistemlerinin başlatıcısı, geleneksel mutlak monarşilere karşı olarak sözde- demokratik siyaset felsefesinin mucididir (Russell, 2017 :341).”

O akıllı insan için kölelik nedeni olduğunu savunur. Bu nedenle akıllı ve bilimi temel alan filozofların her zaman karşısında konumlanmıştır. O akıldan ziyade önemli olanın duygu olduğunu düşünür. Akıl yerine, duyguyu öne sürer (Tannenbaum,2017:244). Onun ilk başarısı sayılabilecek olay Dijon akademisi sanat ve bilim insanlığı yarar sağlar mı sorusu temelinde yazılan en iyi denemeye ödül vereceğini duyurduğu zaman gerçekleşti. Rousseau da yarar sağlamadığını fikrine sahip bir deneme yazarak katıldı ve ödülü kazandı (Işık,2017:82). Daha sonra tekrar aynı akademinin düzenlediği yarışmaya “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı çalışmayla katılmış, eseri her ne kadar yankı uyandırsa da bu kez ödül kazanamamıştır (Rousseau, 2004).

Rousseau (doğa durumu) Hobbes ve Locke 'tan farklı olarak insan doğasının sabit olmadığını birçok farklı aşamalarının olduğunu düşünür. Ancak bu değişimlerin herhangi bir ilerlemeden ziyade gerilemeye yol açtığını iddia eder. İnsan doğasındaki görülen gelişmeler: İlkel, yerli, geçici, özgürleşmiş (Tannenbaum,2017:245). İlk kısımdaki ilkel insan için ahlaktan, ödevden bahsedilmez. Buradaki insanlar istedikleri gibi hareket ederlerdi. Bu durumdaki insanla hayvan arasında pek küçük farklar mevcuttu. İnsanlar içgüdüleriyle hareket ediyorlardı. Onları hayvanlardan ayıran şey zannedildiği gibi akıl değil sadece doğal özgürlük ve merhametti. Burada insanlar tek başına yaşarlar. Bunun nedeni kendileri yettiklerindedir. Birbirlerine karşı herhangi bir zarar verme arzusu da taşımazlar (Tannenbaum,2017:256). Bilindiği gibi Aristoteles ile Platon insanların birbirlerine muhtaç olduğunu insanların sosyal varlıklar olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak Rousseau, geldiğimizde böyle bir anlayışın, fikrin olmadığını görüyoruz. Ya da Hobbes ve Locke baktığımızda onların doğa durumunda insanların bir savaş durumundan bahsederler ancak Rousseau'ya geldiğimizde onun fikirlerin de böyle bir çıkarımın olmadığı aksine insanların birbirleriyle iyi geçindiğini görürüz (Tannenbaum,2017:246).

Hayatta kalma nedenini temel alarak birbirinden ayrı yaşayan ilkel insanlar artık bir arada yaşamaya karar vermişlerdir. Aile kurmuşlar ve bir arada yaşamışlardır. Böylelikle bu dönemde yerli topluma geçilmiştir. Artık insanlar eskisi gibi yaşamazlar artık aile kurmuşlardır. Kurdukları ailenin de belirli iş bölümleri mevcuttur. Örneğin erkekler ailenin temel ihtiyaçları için ava giderken kadınlar ise evde çocuk bakmakla görevlidirler.

“Ailenin siyasal toplulukların ilk örneğini oluşturduğu söylenebilir. Baba imgesi başkanı; çocuklar, halkı simgeler... bir çoban nasıl sürüsüne göre daha üstün bir yaratılıştaki ise, insan

sürülerinin çobanları durumundaki başkanlar da güttükleri halk sürülerinden daha üstün yaradılıştadırlar.” (Rousseau ,2007:32-3).

Aile oluştuktan sonra insanlar artık avcılık ve toplayıcılık temelli, asli ihtiyaçları karşılamak için gruplar halinde yaşarlar. Daha sonra ortaya çıkan ilk iş bölümleri, dil, konuşma, bilim ve sanattaki olan gelişmeler en sonunda devlet kurumuyla doruğa ulaşır. Uygarlığa geçiş böylece gerçekleşir (Tannenbaum,2017:246).

Uygarlık durumundaki insanlara bakacak olursak onlar baskı altında hayatlarını idame ettirirler. Burada doğa durumunda sahip oldukları merhametlerini bastırmaya zorlanırlar. Bu durumda hem devlet hem de toplum yozlaşmış, insanlar köle haline getirilmiştir. Uygarlık nasıl gerçekleşti soruna Rousseau'ya göre uygarlık, bencil bir azınlığın, çoğunluğa yaptığı bir komplodan başka bir şey değildir. Bir toprak parçasının etrafına çitle çevirip bu bana aittir diye bilen insan ve bu inan insanlar sivil toplumu kurudular. İnsanlar yalanı sürdürmek için daha sonra da devleti kurmuşlardır (Tannenbaum,2017:248). Ayrıca Rousseau bilimin, toplumu ahlaki değerlerini hiçe saydığını, ahlaksızlaştırdığını belirtir. Ancak bir yandan da uygarlığın icat etmiş olduğu bilimin, sanatın yararlı yönlerinin olduğundan da bahseder. Bilimsel bilgi, sanat ve düşünce ile insanlar gelişme kaydederler. Bu gelişmelerde ortaya çıkan eleştirel düşüncelerde insanların uygarlıktan vazgeçmelerine sebep olabilir. Ancak insanlar artık geriye gidemezler “bir kere yumurtadan çıktıktan sonra civcivler yumurtaya dönemez” artık özgürleşmelidirler. İnsanlar uygarlığın baskıcı tutumundan her ne kadar duygularını baskılamışlarsa da merhamet duyguları halen mevcuttur. İşte bu duygu insanı özgürleştirir. İnsanlar için ilk adım köle durumunda kalmanın adaletsizliğini fark etmektir (Tannenbaum,2017 :249).

Rousseau'ya göre artık ben ve öteki arasındaki ayrım kalkacak ve bireyin mutluluğu, kolektif mutlulukla bir olacaktır. Bu yeni toplumda insanlar tıpkı doğa durumunda olduğu gibi özgür kılınacaktır (Tannenbaum,2017 :250).

Ona göre insanlar bu yeni topluma, yeni bir toplumsal sözleşmeye rıza göstererek girmelidirler. Bu aynı zamanda ikili bir anlaşma da demektir. İnsanlar bu sözleşmeye girerken herhangi baskı altında olmamalı özgür olmalıdırlar ki sözleşmenin amacı gerçekleşsin. Rousseau, Hobbes ve Locke'un sistemlerini, düşüncelerini baskıcı olmakla suçlar. Egemen olan toplum ancak yönetimi seçer. Bunun böyle olmasının nedeni ise bir anlamda her ne kadar meşruiyet sağlamak olsa da bir anlamda da yönetimin varlık sebebidir. Peki bu anlaşma nasıl yapılır sorusu şöyle cevaplanır her bir ortağın kendi haklarından vazgeçerek topluma devretmesiyle gerçekleşir. Burada aynı zamanda bir eşitlikte gün yüzüne çıkar. Burada toplumdan kastımız aslında bir otoritedir. Her kişinin kendi haklarından oluşmuş bir otorite (Tannenbaum,2017 :251).

Bu haklarını devretmekten peki bireye düşen kazanç nedir? Birey böylelikle tüm diğer bireylerle eşitlenir ve eşit haklar alır. Eşitliğin yanında mülk ve can güvenliği ve barışı da bir teminat altına alır. Artık birey için herhangi bir istikrarsızlık, herhangi bir güvensizlik ortamından bahsedilemez. Artık birey için daha güvenli, daha istikrarlı ve daha özgür bir hayat vardır. Rousseau'nun da vurguladığı gibi kimse gerçekten bir şey kaybetmez.

“İnsanın toplumsal sözleşmeyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ve isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız hakkıdır; kazandığı ise, yurttaşlık özgürlüğü ve elindeki şeyler üzerinde ki hakkı (iyelik)dır.” (Rousseau, 2007 :53).

Rousseau alıttıdan da anlaşılacağı üzere sözleşmeyi yapan insanlar için kazancın çok kaybın az olduğunu düşünür. Bunun nedeni kazançların önemine bakıldığı zaman kaybın yanında daha sıradan kalmasıdır. Onun için yurttaşlık en önemli kazançlardan biridir. Çünkü yalnızca yurttaşlar için mal ve can güvenliği ve haklar bakımından çeşitli özgürlükler mümkün olmaktadır.

“Yalnızca isteklerin dürtüsüne kapılmak kölelik; kendi koyduğumuz yasalara uymak ise özgürlük.” (Rousseau, 2007:53).

Sözleşme ahlaki özgürlüğü de beraberinde getirir yani insanlar arzularının bir kölesi haline gelmekten toplum sözleşmesiyle herkesin iyiliğini düşünmek durumunda kalır. Böylelikle ahlaki özgürlük meydana gelir. Eşitlik konusunda ise Rousseau her konuda eşitliği olabileceğini düşünmez. Örneğin kişisel haklar açısından insanlar eşit olacaktır lakin ekonomik açıdan herhangi bir eşitliği pek mümkün görmez. Ekonomik eşitsizlik siyasi bir çıkara dönüşmüyorsa o bir takım ekonomik farklılıkları önemsemez (Tannenbaum,2017:252).

“Doğanın insanlar arasında koyduğu fizik eşitsizliğin yerine içsel (manevi) ve meşru bir eşitlik getirir ve insanlar, güç ya da anlak bakımından eşit olmasalar da anlaşma ve hukuk yoluyla eşit olurlar.” (Rousseau, 2007:57).

Sözleşme insanlara artık eşitlik şansını bahşeder. İnsanlar nasıl barışa, huzura, istikrara kavuştularsa sözleşme sayesinde eşitliğe de kavuştular. Sözleşme tüm üyelerini yani yurttaşları eşit kabul eder. Ancak alıntılarda da belirtildiği gibi bu ekonomik açıdan bir eşitlik değildir. Toplum sözleşmesinde eşitlik denildiğinde ekonomiden daha çok özgürlükler ve haklar anlaşılmalıdır. Rousseau ekonomik bir eşitliği pek mümkün olamayacağını belirtir. Lakin ekonomik eşitsizlik, siyasi bir baskı unsuru da olamamalıdır. Ekonomik eşitsizlik bir baskı unsuruna dönüşürse bu durumda toplum sözleşmesinin amacına hizmet etmemiş olur. Toplum sözleşmesiyle alakalı belli kavramlar başlığında incelemeye devam edersek ilk olarak genel irade nedir sorusuyla başlayalım? Genel irade: Herkesin kabul ettiği herkes için olan otoritedir. Rousseau bu kavramı iki amaç içinde kullanır. Bunlardan ilki bu tanım hem egemen otoriteyi oluşturan siyasal süreci temsil ederken ikincisi ise bu sürecin hedefi olarak tanımlar. Genel irade Rousseau için son derece önem arz eden bir kavramdır. Bu kavram aynı zamanda yasama erkinin temelini teşkil eder (Tannenbaum,2017:252).

Rousseau genel iradeyi dayandırdığı ilkeler iki maddeden meydana gelir bunlar doğal ve ilkindir. Rousseau'ya göre bir toplumun tüm paydaşlarının ortak bir bağa sahip olması için buradaki en önemli nokta genel iradedir. Genel irade adaleti, yasaları belirleyen şeydir. Toplum sözleşmesi için genel irade en temel maddedir denilebilir. Bu irade bireylerden, topluma geçişi sağlar. Bir birliktelik ifadesidir. Bu irade insanların adalete, yasalara bağlılığıdır aynı zamanda. Çünkü bu irade bir nevi ortak iyiyi de temsil eder. Onun sayesinde insanlar sadece bencil bir duyguyla kendilerini düşünme yerine herkes içinde bir şeyler isterler (Tannenbaum,2017:252-3).

Rousseau genel iradenin üç işlevi olduğunu söyler: Birinci olarak sözleşme yapar, ikinci olarak sözleşmenin arkasında durur. Üçüncü olarak da belirli zamanlarda toplanan yurttaşların yapıp ettikleri yasaları oluşturur. Meclisin yasama erkini özeti şudur: Binci soru mevcut yönetim biçimi korunmalı mıdır? ikinci soru mevcut hükümet görevlileri yerlerinde kalmalı mıdır? üçüncü soru önerilen yasa genel iradeye uygun mudur? (Tannenbaum,2017 :253).

Hobbes ve Locke'un sözleşmelerin de halkın rızası sadece sözleşme yapılma esnasında ve seçim sırasında sorulurken Rousseau da halkın rızası sürekli talep edilir. Rousseau bu yönüyle diğer toplum sözleşmecisi filozoflardan ayrılır. Genel irade mecliste bilgi seviyesinin güvenilir yurttaşların etrafında tartışması sonucu tam oy birliğiyle ortaya çıkar. Toplantılarda eğer gelen irade çıkmaz ise ne olacak sorusuna şöyle yanıtlanabilir: Genel irade çıkana kadar devam edilmelidir (Tannenbaum,2017 :253-4).

Rousseau'nun toplum sözleşmesinde önem verdiği sorulardan biri de oyla nasıl olacak ve nasıl sayılacak sorusudur? İlk kısımda toplum sözleşmesinin yürürlüğe girmesi için oy birliğine gerek varken daha sonra ki durumlarda konularda oylama nasıl olacak sorusu akla gelir? Rousseau ya göre yürürlüğe toplum sözleşmesi girdikten sonraki oylamalar genel iradeyi sadece çoğunluk oyu temsil edebilir. İlkte yürürlüğe girmeden oy birliği gerekmeekteyse de daha sonraki konularda çoğunluk genel iradeyi temsil etme hakkını almış olur. Ancak Rousseau burada oyların niteliksel bir öneminden de bahseder. Genel irade yalnızca, ortak çıkarları gözeten oylarca temsil edilirken, kişisel çıkarları gözeten oylar genel irade kavramı altında sayılmaz. Burada genel irade vurgusu sadece, ortak çıkarları gözeten oyların oluşturduğu bir iradedir. Ona göre kişisel çıkarların oluşturduğu oylar genel iradeyi oluşturmaz (Tannenbaum,2017:254).

Rousseau'da genel irade kavramı özel çıkarları düşünen oylar için kullanılmaz. O oylar sayılırken özel çıkarları ilgilendiren oylarla, ortak çıkarları ilgilendiren oyları ayırır. Rousseau için özel çıkarlar için kullanılan oy, yanlış, önemsizdir. Bundan dolayıdır ki genel iradeden ayrılmalıdır. Eğer tüm oylardan biri hariç bencilce verilmişse peki nasıl olacaktır sorunu Rousseau şöyle yanıtlar herkesin bencilce oy verdiği yerde bir tek ortak çıkar için oy veren kişi genel iradeyi temsil etmiş olacaktır (Tannenbaum,2017:254). Rousseau için genel iradede kıstas sayıca çoğunluktan ziyade ortak çıkar vurgusunun olup olmadığıdır. Rousseau'ya göre her yurttaş genel iradenin istediğini yapmalı yani genel iradeye boyun eğmelidir. Bunu bir ödev olarak kendisine sunmalıdır. Çünkü onlar artık toplumsal sözleşmeye rıza göstermişlerdir. Kendi kişisel çıkarları için de en iyi bu dur.

“Sözleşme sayesinde, önceki durumlarından (bireyler) çok daha iyidir ve tek yanlı verme yerine kendileri için yararlı bir değiş tokuş yapmışlar, belirsiz ve iğreti bir durumu daha iyi ve daha güvenli bir duruma, doğal bağımsızlığı özgürlükle, başkalarına zarar verme gücünü kendi

güvenlikleriyle ve başkalarının alt edebileceği kişisel güçlerini, toplumsal birliğin yenilmez kıldığı bir hakla değiştirmişlerdir.” (Rousseau, 2007:69-70).

Rousseau göre önemli yönetim işleri kadınlara bırakılmamalıdır. Önemli yönetim işleri erkekler tarafından yönetilmelidir. O kadınları doğalarından gelen çeşitli değiştirilemez unsurlardan dolayı yurttaşlığın dışında tutar (Rousseau bu ve benzeri görüşlerde Locke'dan dahi daha ileriye gittiği yerler mevcuttur). Rousseau göre kadın ve erkek aralarında olan çeşitli farklılıklardan dolayı eşit olmazlar. Ancak bu farkı ilk ilkel durumda mevcut değildir. Rousseau'nun işaret ettiği fark olan kısım ikinci doğa durumu olan yerli toplumlarda ortaya çıkmıştır (Tannenbaum,2017 :253-4).

Rousseau kısaca ailenin lider konumunda erkeğin bulunmasını, itaat eden konumda ise hizmetçilerin, kadınların ve çocukların bulunmasını gerektiğini belirtir. Kadın ilk doğa durumunda, erkekle eşit konumdayken daha sonraları insanlar ikinci doğa durumuna geçtiğinde kadınların konumu eşit kalmamıştır. Kadınlar, ikinci doğa durumuna geldiğinde, erkeklerle arasında eşitlik anlamında olumsuz bir fark oluşmuştur. Bu farkın asli nedeni de kadınların, erkekler kadar düşünme yetisinin olmaması iddiasıdır. Rousseau kadınları teorik açıdan zayıf bulur.

Toplum sözleşmesi altında yaşayanlar Rousseau'ya göre gerçek bir özgürlük içindedirler. Her birey kendi koyduğu yasaya itaat etmiş bulunmaktadır. Rousseau bu durumu yani toplumun kendi koymuş olduğu yasaya itaat etmesini “gerçek özgürlük” diye tanımlar. Ancak yasalara itaat edilmez ise burada bir sorun meydana gelebilir. Yasalara itaati güvence altına almak için Rousseau, itaat etmeyenleri zorlanmasını meşru görür. Çünkü gerekli sertlik, zorlama yapılmaz ise yasalara itaat ortadan kalkacaktır. İnsanlar çeşitli sebeplerden ötürü de olsa yasalara uymaya bilir. Ancak bu durum yasalar için yıkıcı bir durumdur. Bunun için insanlar yasalara, bir nevi özgürlüğe zorlanmalıdırlar (Tannenbaum,2017 :259).

Yasa koyucu ona göre bir uzman kişi olmalıdır. Bu kişi bilge ve tarafsızdır. Yalnızca kamu çıkarına hizmet etmelidir. Yasa koyucuların sayılan bu tür özelliklerine rağmen yasa koyucu işini yaptıktan sonra geri çekilmelidir. Rousseau sivil din kavramına bakacak olursak bu kavram halkın birlikteliğini sağlayan şeyleri tarif ederken kullanılır. Rousseau üç dinden bahseder ancak bunlardan sadece üçüncüsünü yani yurttaş dinini geçerli sayar. Yalnızca Yurttaş dini genel iradeye uyumludur. Sivil dinin amacı, yurttaşları duygusal olarak daha da yakınlaştırmak, bir arada tutmak, beslemektir. Rousseau göre sivil din için üç şeye inanmak gereklidir: Tanrı, ruhun ölümsüzlüğü ve toplumsal sözleşmenin adil olduğuna (Tannenbaum,2017 :260-1). Böylelikle Rousseau sivil din ile yurttaşlığı kutsallaştırmış olacaktır.

Rousseau küçük ölçekli yerlerde iradenin daha iyi anlaşılacağını söyler. Küçük olanın aynı zamanda da güzel olacağı kanısına varır. O ideal olarak Atina Polisi gösterir. O da sınırlı bir nüfusa sahip ve aynı zamanda küçük bir yer kaplar. Fakirler ve zenginler arasında oluşacak farkların uçurum seviyesinde olamaması gerektiğini düşünür (Tannenbaum,2017 :261). Zengin ve fakirler arasında uçurum denilebilecek bir farkın olmaması gerektiğini düşüncesine iten şey ise bu durum aynı zamanda siyasi olarak bir güç elde etme şekline dönüşebilir ve toplum sözleşmesi amacına zarar verebilir. O sanayi ve ticaret toplumlarından ziyade tarım toplumunu önemser bunun sebebi ise tarım toplumlarının daha basit ve birbirlerine bağlı bir toplum olmasıdır. Rousseau halkın her anlamda denetlenmesini özellikle önemser. Halkın görüşlerini değiştirecek onları bağılıklarını zayıflatacak şeylerin olması mümkündür. Rousseau genel iradenin egemen olduğu bir yönetim biçimini destekler. Ancak o mümkün olduğunca en sade karma yönetim olması gerektiğini iddia eder. O yönetim biçimlerini, yönetilecek yerlerin hallerine göre olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre monarşi, büyük ve zengin devletler için uygundur; demokrasi ise küçük devletler için uygundur. Ama o yine de saf bir demokrasiyi hoş karşılamaz. Bu durumu doğal olmadığını düşünür. Son olarak da meşru bir sözleşmenin ancak sonu geciktirebileceğini belirtir (Tannenbaum,2017 :263).

4. ARİSTOTELES VE DAĞITICI ADALET

TDK' ya göre adalet:

“Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması “dır (TDK).

Aristoteles adalet için “ne akşam yıldızı ne de sabah yıldızı onun kadar kutlu bir şeydir” der. Aristoteles adaleti hem siyaset yönünden ele alır hem de mutluluk olarak onu işler : *“Adalet erdemın bir parçası değildir, ta kendisidir, aynı şekilde adaletsizlik de kötülüğün bir parçası değil ta kendisidir.”* (Aristoteles, 2017a: 107).

Aristoteles'in adalet anlayışına gelirsek o adaleti şöyle tanımlar: Adalet en çok kendine yeten ve bütün erdemleri içine alandır (Arslan,2018 :263). Ancak Aristoteles'i ilgilendiren asıl adalet, evrensel adaletten çok, özel adalettir. Özel adalet de o ikiye ayırır: Dağıtıcı Adalet, Düzenleyici adalet (Arslan, 2018 :265). Çalışma açısından bizi ilgilendiren kısmı ise dağıtıcı adalet kısmıdır. Çalışmanın ana merkezi bu kısım üzerine kuruludur.

İlk olarak dağıtıcı adaletten başlamak gerekirse nedir dağıtıcı adalet? Aristoteles şöyle açıklar: Onur, servet gibi şeylerin adil dağıtılmasıdır, bu alanda kullanılır. Ancak dağıtımın adalet temelli olması, iki kişiye eşit bir şekilde dağıtılması anlamına gelmez. Şu anlama gelir onların yani iki kişinin liyakatine göre dağıtılması gerektiği. Özetle eşitler arasında eşitlik olacaktır. Kişiler eşit değilse eşitlik olmayacaktır (Arslan, 2018 :265).

“Kişiler eşit değillerse sahip oldukları da eşit olmayacaktır. (Aristoteles, 2017a:110).

“Adaletle, eşitlik diyorlar, elbette öyle ama sadece eşitler arasında. Eşitsizlik de adalettir ama bu da sadece eşit olmayanlar içinde.” (Aristoteles, 2017b:101).

Aristoteles, dağıtıcı adaleti, toplumsal sistemlere uyarlaması hakkında ise demokrasinin herkesi eşit gördüğü için dağıtımın eşit yapılması gerektiği, oligarşide de değer zenginlik, mülk olduğu için dağıtımın eşit bir şekilde yapılmaması gerektiğini belirtir (Arslan, 2018 :266).

“Eşitlik için de eşit olmak gerekir.” (Aristoteles, 2017b:109).

Antik Yunan'da yurttaşlar kendilerini vergi mükellefinden çok bir hissedar olarak görmekteydiler. Aristoteles bu durum da karların ortaklara yaptıkları yatırım oranında dağıtılmasını düşündüğünü söyleyebiliriz (Ross,2017:328-9).

“Eşitler arasında eşitlik olması hem adil bir şeydir hem de yararlıdır.” (Aristoteles, 2017b:176).

Aristoteles'in bir diğer adalet anlayışı da düzeltici adalettir. Nedir düzeltici adalet? Düzeltici adalet: Dağıtıcı adaletten oldukça farklıdır, düzeltici adalette mutlak eşitlik mevcuttur. Bir adamın gidip başka bir adamı öldürmesi durumunda ölen ve öldürülenin eşit olup olmadığına bakılmaz çünkü düzenleyici adalette mutlak eşitlik vardır (Arslan, 2018 :267). Bir başka ifadeyle suçluya cezanın koşulsuz verilmesidir.

Düzeltilen adalette, zarar ve haksızlıklar da kullanılır. Tarafları eşitleme durumu vardır. Bu durum öldürme durumu dahi olsa, ceza yoluyla taraflar eşitlenmeye çalışılır. Düzeltilen adalette, Dağıtıcı adalet gibi geometrik değil, aritmetik orantı vardır (Ross,2017:329).

“Aritmetik ortalama dikkate alınır. Şimdi iyi insanın kötü insanı kandırmasıyla, kötü insanın iyi insanı kandırması arasında hiçbir fark yoktur... Yasalar kimin ne yaptığına değil sadece suça bakarak ceza verirler.” (Aristoteles, 2017a: 111).

5. (J.J. ROUSSEAU) TOPLUM SÖZLEŞMESİ, DAĞITICI ADALET VE DOLAYLI OLARAK (SÖZLEŞMEDE) YADSIMA, NOKSANLIĞIN SORGULANIŞI

Kimi yazarlar Rousseau'nun kadınlar konusunda (Tam bir eşitlik) eşitlikçi tavırları olduğunu iddia etseler de aksi yönde iddialar da bir hayli mevcuttur. Bu kısımda Rousseau'nun genel olarak kadına bakışı toplum sözleşmesi özelinde de dağıtıcı adaleti temel alarak incelenecektir (Bir bütün olarak incelenmesinin nedeni ise toplum sözleşmesinde bu görüşlerin belirgin izleri olduğundan mütevellittir) İlk önce Rousseau'nun “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde yapmış olduğu eşitsizlik tanımıyla başlayalım:

“İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum. Biri doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık, bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğal ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için, buna manevi ya da politik eşitsizlik adı verilebilir.” (Rousseau, 1990:87).

Rousseau kadınlar konusunda diğer birçok filozoftan ayrılmaz, hatta daha ileri gittiği yerlerde mevcuttur. Bu eşitsizliğin nedeni nedir sorusunu O şöyle yanıtlar ona göre kadın ve erkek aralarında olan çeşitli farklardan dolayı eşit olamazlar. Bu fark iki cinsin birbirinden ayırır. Ancak bu farkı ilk ilkel durumda mevcut değildir. Rousseau'nun işaret ettiği fark olan kısım ikinci doğa durumu olan yerli toplumlarda ortaya çıkmıştır (Tannenbaum,2017 :253-4).

“Ailenin siyasal toplulukların ilk örneğini oluşturduğu söylenebilir. Baba imgesi başkanı; çocuklar, halkı simgeler... bir çoban nasıl sürüsüne göre daha üstün bir yaradılıştaki ise, insan sürülerinin çobanları durumundaki başkanlar da göttükleri halk sürülerinden daha üstün yaradılıştadırlar.” (Rousseau ,2007:32-3).

Rousseau göre ailenin lider konumunda olan babadır, itaat eden konumda ise hizmetçiler, kadınlar ve çocuklar bulunur. Kadın ilk doğa durumunda, erkekle eşit konumdayken daha sonraları ikinci doğa durumuna geçildiğinde de kadınların konumu eşit kalmamıştır. İlk durumdaki eşitlik neden bozuldu sorusunu sordüğümüzde? Cevap olarak kadınlar, ikinci doğa durumuna geldiğinde, erkeklerle arasında eşitlik anlamında olumsuz bir fark oluşmuştur. Bu farkın asli nedeni de kadınların, erkekler kadar düşünme yetisinin olmaması iddiasıdır (Rousseau kadınları teorik açıdan zayıf bulur).

Ona göre sözleşmenin tam manada bir eşitlik sağladığına dair bir iddiası yoktur. Ancak sözleşme haklar anlamında eşitlik talep eder.

“Sözleşme topyekûn bir eşitlik getirmez. Herkes siyasal açıdan eşit olacaktır: Diğer herkesle aynı hak ve ödevlere sahip olacaklardır. Ancak Rousseau herkesin ekonomik açıdan aynı paya sahip olmasına inanmaz.” (Tannenbaum,2017 :252).

Rousseau kadına neden erkekten daha aşağıda bir konumda yer verdiğini açıklamak gerekirse o kadının doğası gereği, erkekten daha aşağıda bir yapıya sahip olduğunun üzerinde durur. Kadının çocuk doğurma durumunun da onun zayıflığının da önem bir yer işgal ettiğini düşünür. Kadın bu süreçte ya çocuk doğurmakla uğraşır ya da çocuk bakmaktadır. Bu durum onu hem bedensel gelişim olarak hem de zihinsel gelişim olarak olumsuz etkiler. Kısaca, Rousseau’ya göre kadın sadece fiziksel açıdan değil, düşünsel açıdan da erkekten zayıf bir varlıktır.

Kadınların yurttaşlığa uygun olmamalarının nedeni: Düşünce tarzlarının pratik oluşudur; ev işleri için faydalıdır ancak kamusal faaliyetler için eksiktir. Kadının cinsel işlevi onun tüm varoluşunu kaplar ve insanlığından ziyade bu işlevi onu tanımlar (Tannenbaum,2017 :257).

Rousseau’nun kadın hakkındaki görüşlerine bakıldığında kadını neredeyse hiçbir durumda erkeğin bir dengi olarak görmez. İnsan kavramının altına aldığı yerlerde dahi özellikle aşağı bir konuma yerleştirdiği görülmektedir.

“İlk eğitim en önemli eğitimidir ve kesinlikle kadınların eğitimidir bu eğitim; doğanın yaratıcısı bu ilk eğitimi erkeklerin eğitimi olmasını isteseydi çocukları beslemeleri için süt verirdi onlara. Dolayısıyla eğitim çalışmalarınızda tercihen kadınlara hitap edin; çünkü bu alana erkekten daha yatkındırlar ve daha etkindirler ve başarı da daha fazla ilgilendirir onları.” (Rousseau,2009 :107).

Rousseau “Emile Ya Da Eğitim Üzerine” adlı eserinde çocuk eğitimi konusunda çeşitli bilgiler vermiştir. Bu eser kendi alanında kaynak olarak kullanılmıştır. Kadınların eğitimi hakkında verilen ilk alıntıda yorumu kadınlar konusunda daha sonraki görüşlerini sezebileceğimiz bir iz taşımaz. Ancak başka alıntılara da bakıldığında onun kadınlar konusunda fikirlerini anlayabiliriz.

“Kusurlarla dolu olan erkek gibi varlığa itaat etmesi istenen kadın küçük yaştan beri haksızlıklara dayanmayı ve kocasının yaptığı haksızlıklara yakınmadan katlanmayı öğrenmelidir.” (Rousseau,2009 :665).

“Her kız annesinin dininden, her kadın da kocasının dininden olmalıdır. Kadınlar kendi kendilerine karar verecek durumda olmadıklarından babalarının ve kocalarının kararına kilise emri gibi uymalıdırlar.” (Rousseau ,2009 :667).

Kadın ilk alıntı da aşağı konumu, itaat etmesi istenen vurgusuyla ifade edilmiştir. Daha sonraki kısımlara geldiğimizde de erkek, kötü davranırsa dahi, şikâyet etmemesi gerektiği vurgusu kadını insanlık parantezinden bir nebze daha uzaklaştırmıştır. İkinci alıntıda ise koşulsuz itaat kavramı göze çarpar.

“Düşünme sanatı kadınlara yabancı değildir ama kadınlar akıl yürütme getiren bilimlerin sadece yanından geçmekle kalmalıdırlar. Sophie her şeyi anlıyor ama çok şey kalmıyor kafasında.” (Rousseau,2009 :749).

Bu alıntıda Rousseau’nun kadınlar konusunda, erkek ve kadın karşılaştırması yaptığındaki tespitin sadece fiziki güç eksikliğinden kaynaklanmadığını anlıyoruz. Rousseau sadece eksikliği fiziki alanda kalmayıp artık zihinsel alana da taşındığını görüyoruz. Özellikle “her şeyi anlıyor ama çok şey kalmıyor

kafasında” ifadesi bu görüşü ispatlar niteliktedir. Erkekler her şeyi anlıyor ama kafasında kalıyor diye bu düşüncesinin bir nevi başka bir manasını da öne sürebiliriz. Bu durum Rousseau’nun sadece eksikliği fiziki açıda görmediği, eksikliği düşünsel açıda da gördüğünü kanıtlar.

“*Sophie’nin en iyi bildiği ve kendisine büyük bir özenle öğretilen şey kadınlara özgü işler hatta bugün çok önem verilmeyen yani biçki ve dikiş işleridir.*” (Rousseau,2009 :697).

O bu kısımda ise kadınlara ait işler diyerek, meslekleri, işleri ve aslında yapabilirlikleri belirli şablonlara göre sınıflandırdığını anlıyoruz. Bazı meslekleri, uğraşları kadınlar yapabilirken ancak bazı uğraşları çeşitli yetersizliklerinden ötürü yapamamaktadırlar. Lakin erkekler için böyle bir vurgu söz konusu değildir. Rousseau’nun kadınlar hakkında onları aşağı görme dışında onlara karşı oldukça güvensizlik aşıl原因an çeşitli görüşleri de vardır. Örneğin erkeğin daha sonra yerine geçecek çocukları için kendisinden olduğunu kesin bir şekilde bilmesi gerektiğini ifade eder.

Bir yandan da o yurttaşlıktan mahrum ettiği kadınları, çocuklarını sevgiyle yetiştirmesini, yurttaşlık için bir örnek olarak alır. Bir yandan da kadının erkeğe ekonomik ve siyasal açıdan muhtaç olmasıyla; erkeğin, kadına cinsellik ve hizmetçilik açısından bağlı olmasını bir tutar (Tannenbaum,2017:258). Tabii bu bağlılıklarda birinin nitelik olarak değerli olması gibi farklar da mevcuttur. Emile, yurttaşlık için hazırlanırken, Sophie ise anne, eş olmak için hazırlanması iki cins arasındaki Rousseau’daki nitelik farkını daha iyi açıklar.

Rousseau’nun kadınlar konusundaki genel bakış açısını toparlarsak o kadınları erkeklerin bir eşiti olarak görmez. Eşit görmemesinin nedeni nedir sorusuna şöyle yanıt verilebilir: Rousseau erkeklerle kadınlar arasındaki iki temel farkı işaret eder. Bunlardan biri fiziki bir diğeri de düşünseldir. Fizikidir çünkü kadınlar doğası itibarıyla güçsüzdür; düşünseldir çünkü erkeklerin aklı teorikken, kadınların aklı ise daha çok pratiktir (daha düşük düzeyde bir düşünce). Bu durum kadınları önemli görevlere, bilime, yüksek düşünceye uzak tutarken, ev işleri gibi pratik konulara da yakın tutar. Bu nedenle kadınlar yurttaşlıktan uzak tutulur. Rousseau, kadınlar konusunda görmemezlikten gelmekten çok kadınların bazı eksikleri olduğunu bu yüzden erkekler ile bir olamayacağını eserlerinde sıklıkla belirtir. Kimi zaman kadınlar konusunda düşünce olarak çeşitli gelgitler yaşasa da o kadınları erkeklerin seviyesine yetersiz bulur. Bu aynı zamanda herkesin hukuksal olarak eşit olduğu toplum sözleşmesine de kadınların alınmama nedenidir. O bir başka ifadeyle dağıtıcı adaletteki gibi “eşitlik için eşit olmak gereklidir” mottosunu savunur.

“*Eşitlik için de eşit olmak gerekir.*” (Aristoteles, 2017b:109).

Çalışmanın bir diğeri sonucunu (ikinci) ise Rousseau özelinde (Hobbes, Locke) incelenen başta M. Wollstonecraft’ın eleştirilerini temel alan toplum sözleşmesinde kadınların yok sayıldığına, yadsındığına dair genel kanı eleştirisine getirdiği yorumdur. Çalışmanın bütününde kritik edilen yorumu ifade etmek gerekirse: Rousseau’nun kadınları (çocukları ya da toplum sözleşmesine dahil etmediği grupları) iddia edildiği gibi yadsımdan, yok saymaktan ziyade bu grupları noksan, eksik bulduğudur (örneğin Rousseau, kadınları akli yönden tümünden yok saymaz ancak teorik açıdan noksan bulur).

6. SONUÇ

Bu makalede toplum sözleşmesi yazarlarına genel fikri dünyaları çerçevesinde Rousseau’yu temel olarak bakıldı. J.J Rousseau’nun sunmuş olduğu toplum sözleşmesi diğeri toplum sözleşmecisi yazarları (Hobbes, Locke) ile özellikle çalışmanın ana konusu olan eşitlik anlamında çeşitli benzerlikler içerdiğinden dolayı bir bütün olarak incelendi. Makalenin sonunda varılan sonuç ise şudur: Onun eşitliği (Rousseau) bütüncül ve kümenin her elemanını kapsayan bir eşitlik türü değildir. Onun eşitliği esas anlamda çalışmanın da ana savını oluşturan Aristoteles’in dağıtıcı adaletindeki eşitliktir. Bir başka ifadeyle eşitler arasında ki eşitliktir (Her ne kadar makalenin konusu Rousseau’nun toplum sözleşmesini temel alsada diğeri toplum sözleşmecisi yazarlarda da benzeri hususlar görülür). Makaleden çıkan bir diğeri ikinci sonuç olarak görülebilecek sav ise Rousseau’nun toplum sözleşmesine dahil etmediği grupların (kadınlar, köleler...) sözleşmeye dahil edilmeme nedenleridir. Çalışmanın bu konuya getirdiği yorum Rousseau’nun bu grupları yaygın bir görüş (Feminist) olarak iddia edildiği gibi yok saydığı için değil, noksan bulunduğu için dahil etmemiş olduğudur. Çalışmada varılan kanı ve vurgulanan sonuç bu dur.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES (2017a). *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Say Y.
- ARİSTOTELES (2017b). *Politika*. İstanbul: Say Y.
- ARSLAN, A. (2017). *Felsefeye Giriş*. Ankara: BB101
- ARSLAN, A. (2018). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. Cilt 3. İstanbul: İstanbul Bilgi Ü.
- CEVİZCİ, A. (2017). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Y.
- GÖKBERK, M. (2019). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi
- HOBBS, T. (2018). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Y.
- IŞIK, S. (2017). J. J Rousseau ve Egemenlik Anlayışı Üzerine. *İnönü Hukuk F. Dergisi*, 8(2),79-98
- ROUSSEAU, J.J. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. Çev: R. Nuri İleri. İstanbul: Say Y.
- ROUSSEAU, J.J. (2004). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. Çev: R. Nuri İleri. Ankara: Say Y.
- ROUSSEAU, J.J. (2007). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Öteki Yayınları
- ROUSSEAU, J.J. (2009). *Emile Ya Da Eğitim Üzerine*. İstanbul: Say Y.
- ROUSSEAU, J.J. (2019). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Y.
- RUSSELL, B. (2017). *Batı Felsefe Tarihi*. Cilt 1. İstanbul: Alfa Yayınları
- ROSS, D. (2017). *Aristoteles*. İstanbul: Kabalcı Y.
- TANNENBAUM, D.G. (2017). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Ankara: BB101 Yayınları.